

Спіс літаратуры

1. **Охштат, Р. И.** Об одном аспекте сопоставительного анализа фразеологизмов, содержащих ономастический компонент / Р. И. Охштат // Труды Самаркандского гос. ун-та им. А. Навои. Новая серия. – Самарканд, 1976. – Вып. 344 : Вопросы фразеологии. X. – С. 72 – 78.
2. **Болотов, В. И.** Актуализация антропонимов в речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. И. Болотов; Ленингр. гос. ун-т. – Ленинград, 1971. – 20 с.
3. **Мокиенко, В. М.** О собственном имени в составе фразеологии / В. М. Мокиенко // Перспективы развития славянской ономастики; Ин-т языкознания АН СССР. – М. : Наука, 1980. – С. 57 – 67.
4. **Леонидова, М. А.** К вопросу о сочетаемости собственного имени во фразеологических единицах (в болгарском и русском языках) / А. М. Леонидова // Проблемы лексикологии : сб. статей. – Минск : Изд-во БГУ, 1973. – С. 64 – 72.
5. **Лепешаў, І. Я.** Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы : манаграфія / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 264 с.
6. **Лепешаў, І. Я.** Сучасная беларуская літаратурная мова : спрэчныя пытанні : дапаможнік / І. Я. Лепешаў. – Гродна : ГрДУ, 2002. – 207 с.
7. **Жуков, В. П.** Школьный фразеологический словарь русского языка / В. П. Жуков. – М. : Просвещение, 1980. – 447 с.
8. **Жуков, В. П.** Школьный фразеологический словарь русского языка : пособие для учащихся / В. П. Жуков, А. В. Жуков. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1989. – 383 с.
9. **Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі.** – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.
10. **Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы** : вуч. дап. для студэнтаў выш. навуч. устаноў; рэд. Р. І. Аванесаў. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1961. – Ч. 1. – 540 с.
11. **Даніловіч, М. А.** Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна : ГрДУ, 2000. – 267 с.
12. **Ліцвінка, В. Д.** Слова міма не ляціць : беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / В. Д. Ліцвінка, Л. А. Царанкоў. – Мінск : Універсітэцкае, 1985. – 150 с.
13. **Прыказкі і прымаўкі** : у 2 кн. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 560 с.
14. **Клундук, С. С.** Слова да слова – будзе мова : дыялектны слоўнік в. Фядоры / С. С. Клундук. – Брэст : БрДУ, 2010. – 100 с.
15. **Зайка, А. Ф.** Фразеалагічны слоўнік Косаўшчыны / А. Ф. Зайка. – Брэст : ААТ “Брэсцкая друкарня”, 2014. – 308 с.
16. **Гюлумянц, К. М.** Польско-русский фразеологический словарь : в 2 т. / К. М. Гюлумянц. – Минск : Экономпресс, 2004. – Т. 1. – 608 с.

Аўтар ахвярае ганарар на развіццё часопіса.

Майстэрства творцы

РОЛЯ ЯДВІГІНА Ш. У СТАНАЎЛЕННІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

Калі мы гаворым пра станаўленне беларускай літаратурнай мовы новага часу – усцямім, яе гэтак жа як працэс, які нібыта ішоў сам па сабе. Мова дыктавала, падказвала, дазваляла (або не дазваляла) прыжыцца пэўным фактам, з’явам...

Ва ўсякай справе, аднак, не без людзей. Менавіта пачынальнікі, а г. б. беларускай літаратуры былі заканадаўцамі і нармалізатарамі літаратурнай мовы. Традыцыйна вырашальную ролю ў гэтым працэсе адводзяць Максіму Багдановічу, Янку Купалу, Якубу Коласу.

Калі ж мы хочам дасканальна прааналізаваць нашу літаратурна-моўнае як працэс, то абываюцца вывучэннем спадчыны толькі гэтых пісьменнікаў нельга. Каб атрымаць поўную, цэласную карціну, трэба даследаваць мову твораў усіх, хто пісаў у той час, выкарыстоўваючы шматлікія матэрыялы незалежна ад іх характару, зместу і формы. Яны (матэрыялы) могуць быць асноўнымі або дапаможнымі, але ніколі – другараднымі, нізкагатунковымі, таму што ў асэнсаванні шляхоў станаўлення літаратуры, яе мовы, пры аналізе ўзаемадзеяння мовы, стылю пісьменніка з літаратурнай мовай павінна ўлічвацца ўсё.

Належнае месца ў шэрагу пачынальнікаў займае Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі) – паэт, публіцыст,

драматург, крытык, перакладчык, прэзіят (аўтар твораў з фальклорнай асновай і ўзораў рэалістычна-псіхалагічных апавяданняў, лірычных імпрэсій, першага беларускага рамана). Мэтазгоднасць даследавання моўнай манеры менавіта гэтага пісьменніка матывуецца наступнымі фактарамі:

– мова многіх яго твораў і сёння ўзор беларускай літаратурнай мовы;

– Ядвігін Ш. увасабляе творчую сувязь розных пакаленняў беларускіх пісьменнікаў. Ён быў сведкам працы В. Дуніна-Марцінкевіча, ён жа ў пачатку ХХ ст. натхняў на творчасць Янку Купалу; пісьменнік – у моўных адносінах – прадстаўнік сярэднебеларускіх гаворак, якія ўжо ў канцы ХІХ ст. набылі значэнне апорных гаворак беларускай літаратурнай мовы;

– Ядвігін Ш. быў супрацоўнікам “Нашай Нівы” – загадчыкам літаратурнага аддзела. Чытаў, ацэньваў, выпраўляў дасланае ў рэдакцыю, непасрэдна ўплываючы такім чынам на моўную якасць публікацый;

– перыяд творчай актыўнасці Ядвігіна Ш. прыпадае на 1909 – 1911 гг. Беларускае мастацкае проза да гэтага часу мела ўжо даволі значныя набыткі ў рэалістычным паказе народнага жыцця. Але з сярэдзіны 1908 г. у прозе назіраўся застой. У турме –

Якуб Колас; на старонках “Нашай Нівы”, адзінага на той час друкаванага органа, толькі эпизадычна з’яўляліся некаторыя праязныя творы Дзядзькі Пранука (Ф. Умястоўскага), пераклады з рускай мовы. Вось тады і выступіў са сваімі творамі Ядвігін Ш., запаўняючы вакуум у нашай прозе.

Відавочна, што багацце і сіла мовы як нацыянальнага фактару, як паказчыка духоўнай культуры народа часцей за ўсё праяўляецца ў творчасці майстроў літаратуры, сапраўдных мастакоў слова. Вось чаму, адзначаючы заслугі Ядвігіна Ш. у станаўленні беларускай літаратурнай мовы, мы павінны гаварыць пра яго не толькі як пра аднаго з заснавальнікаў, але і як пра яркую індывідуальнасць, самабытнага і арыгінальнага мастака, у творчасці якога багацце і сіла беларускай мовы раскрыліся ва ўсёй глыбіні і велічы.

Адназначна сцвярджаць, што той ці іншы пісьменнік больш ці менш паўплываў на развіццё літаратурнай мовы, заўсёды складана, але гаварыць пра тэндэнцыі ў развіцці мовы аўтара, пра магчымасці такога ўплыву не толькі можна, але і неабходна. Месца ж канкрэтнага пісьменніка ў сістэме літаратурнай мовы вызначаецца ступенню яго творчай актыўнасці, адносінамі да мовы і самім характарам твораў, шырынёй і глыбінёй паказу народнага жыцця.

У беларускай філалогіі ёсць работы (рэцэнзіі, артыкулы, раздзелы ў падручніках) пра творчасць Ядвігіна Ш., пра яе супярэчнасць, ёсць і некаторыя біяграфічныя звесткі. Як правіла, у іх вельмі скарачана гаворыцца пра мову пісьменніка: “добра гэта жыў народную мову”, “выкарыстоўваў багаты мастацкія прыёмы і сродкі”, “быў майстрам мастацкага слова”. У свой час на мову Ядвігіна Ш. звярнуў увагу Яўхім Карскі – вучонага цікавіла перш граматыка твораў пісьменніка. Лекцыя з твораў Ядвігіна Ш. планавалася ўключыць у глумачальны слоўнік беларускай мовы (пра гэты пісаў Іван Германовіч [1]). У кнізе “Прыпыніся на часіну” Ф. Янкоўскага ёсць старонкі пра Антона Лявіцкага – Ядвігіна Ш. [6, с. 156 – 162]. Падкрэсліваецца, што тэксты, напісаныя ў перыяд станаўлення беларускай літаратурнай мовы, былі ўжо ўнармаваныя. Фёдар Міхайлавіч шкадаваў: “Толькі ж мы дасюль яшчэ не сказалі належным чынам пра гэта. Не акрэслілі яго [Антон Лявіцкага] пачэснага месца сярод руплівых і шчырых, умелых і таленавітых шукальнікаў нормаў літаратурнай мовы, сярод тых, хто не па кропельцы, а ручаямі ўлівалі здабыткі народнай мовы ў маладую яшчэ, але бурную плынь літаратурнай мовы на пачатку XX стагоддзя”. Аўтар канкрэтызуе тэзіс “мова твораў багатая, жывая, народная”, паказваючы багацце лексікі, фразеалогіі, звяртаючы нашу ўвагу на спецыфічныя беларускія канструкцыі. Шматлікія словы, словазлучэнні, звароты, ужываныя Ядвігіным Ш., сталі агульнабеларускімі.

Ларыса Голубева [2] аналізуе творчую манеру Антона Лявіцкага, не спяшаючыся раздзяляць вартасці таго ці іншага твора на літаратурныя і моўныя, паказваючы іх у адзінстве, у цесным узаемадзеянні. Падкрэсліваецца пісьменніца майстэрства моўных характарыстык, эфектыўнае выкарыстанне рэсурсаў сінаніміі, метафрычнасці беларускай мовы, уменне ўносіць у слоўны малюнак дадатковыя фарбы, так неабходныя ў аб’ёмным словажывапісе. Завастраецца ўвага на тым, што Ядвігін Ш. – адзін з першых беларускіх пісьменнікаў! – пачаў ужываць такі спосаб арганізацыі тэксту, як няўласна-простая мова (апавяданні “3 бальнічнага жыцця”, “Гаротная”). Немалаважны факт: пісьменнік – аўтар першага беларускага рамана “Золата”.

Цікавыя заўвагі адносна творчай манеры Ядвігіна Ш. прачытаем у артыкуле “Пра харошую мову” Рыгора Шкрабы [5]. Даследчык адзначае: “Пісьменнік [Ядвігін Ш.] вастаў, якую форму набывае кніжнае слова ў жывой мове, як яно там пераасэнсоўваецца паводле народнай этымалогіі. Умеў зрабіць яго іранічным, насмешлівым, здэклівым”. Падкрэсліваецца аўтар скажае ўменне карыстацца народным фразеалагізмам, прычым не цытатам, а вельмі арганічна натуральна для абранай апавядальнай манеры і характару персанажа. Завастраецца ўвага на майстэрстве сказавай арганізацыі тэксту.

Калі разумець, што станаўленне літаратурнай мовы – гэта станаўленне яе функцыянальных стыляў, то надзвычай важным будзе напамінаць пра тое, што Ядвігін Ш. не толькі майстар мастацкага слова. Ён валодаў прамом публіцыста. “Лісты з дарогі”, “Думкі з падарожжа”, “Думкі кутніка” – узоры беларускай публіцыстыкі дакастрычніцкага перыяду.

Беларускія літаратары акрэслілі месца Ядвігіна Ш. у развіцці нацыянальнай літаратуры новага часу, назваўшы яго адным з заснавальнікаў. Каб паказаць ролю гэтага пісьменніка ў станаўленні беларускай літаратурнай мовы, трэба скрупулёзна даследаваць яго творы розных жанраў і стыляў. Гэта задача для цыкла артыкулаў.

Спіс літаратуры

1. Германовіч, І. К. Беларускія мовазнаўцы / І. К. Германовіч. – Мінск : Універсітэцкае, 1985.
2. Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры : у 2 т. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – Т. 2.
3. Карскі, Е. Ф. Белорусы. Т. 3. Очерки словесности белорусского племени. 3. Художественная литература на народном языке / Е. Ф. Карский. – Петроград, 1922.
4. Немкович, Н. Н. Язык прозы и публицистики Ядвигина Ш. [Антон Лявический] / Н. Н. Немкович. – Минск, 1990.
5. Шкраба, Р. Пра харошую мову / Р. Шкраба // Маладосць. – 1981. – № 12.
6. Янкоўскі, Ф. Прыпыніся на часіну / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Маст. літ., 1979.

Ніна НЯМКОВІЧ,
кандыдат філалагічных навук.